

Pećinica „Sv. Trojice” na Gradini kraj Klane

Slika 2. | Pogled na ostatke Gradine i vrtaču u čijem rubu se nalazi pukotinasti ulaz u špilju | Foto: Lovel Kukuljan

Lovel Kukuljan

Speleološka udruga Estavela, Kastav

U veljači 2019. članovi Speleološke udruge „Estavela” i Speleološkog društva „Čičarija” istražili su i topografski snimili Pećinicu „Sv. Trojice” smještenu usred ruševina klanjskog kaštela, poznatog pod imenom Gradina. Iako ova špilja duljine 9 m ne predstavlja značajno speleološko otkriće, njena joj pozicija odaje određenu povijesnu važnost. Naime, prvi spomen „duboke jame u stijeni” unutar kaštela potječe još iz 17. stoljeća. Kaštel je svoju obrambenu funkciju opravdao ponajviše tijekom osmanlijskih prodora u 15. i 16. st., a nakon čega polako propada i pada u zaborav. Arheološkim iskapanjima i konzervatorskim radovima, koja traju od 90-ih godina, pronađeni su mnogi novi tragovi o njegovoj bogatoj povijesti dok su ostaci zidina sanirani radi očuvanja kulturno-povijesne baštine ovog kraja. U isto vrijeme oživljava se i pučka legenda o „tajnom prolazu” koji je navodno iz jame vodio nekad sve do naselja.

Ključne riječi: Špilja Sv. Trojstva, kaštel u Klani, arheološki lokalitet, speleološko istraživanje

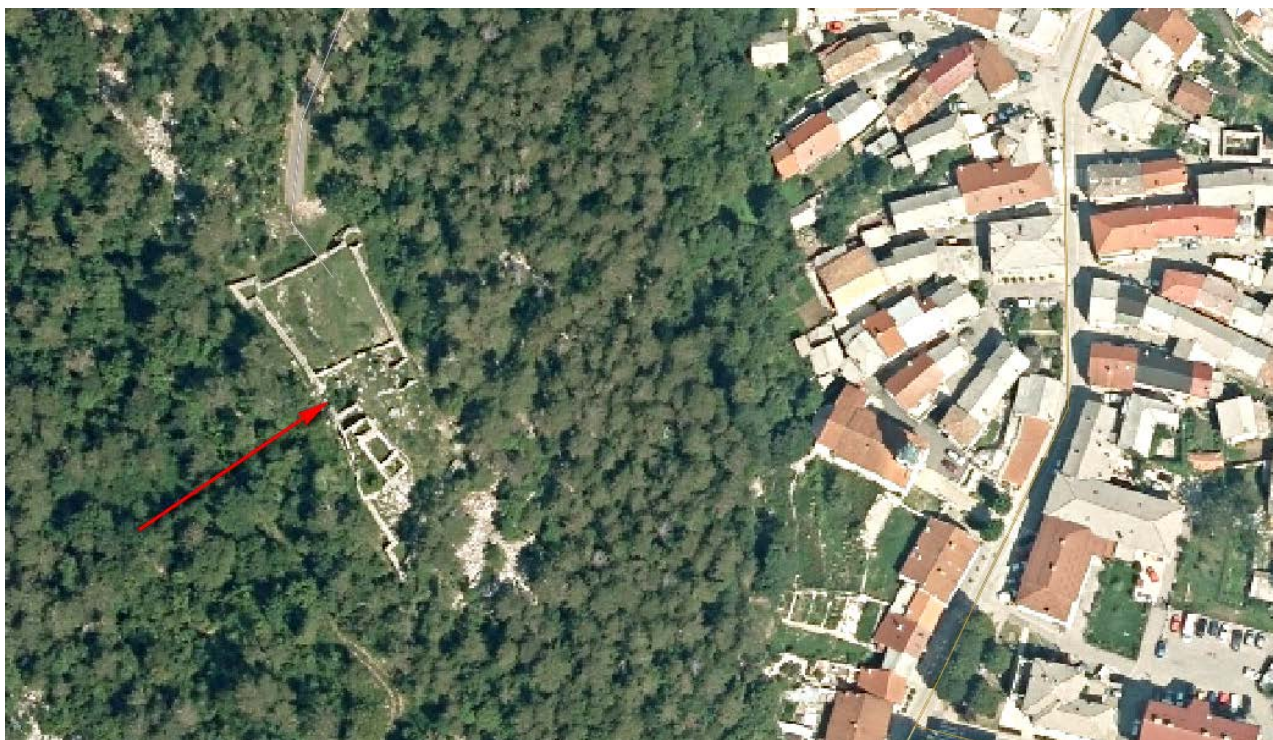
Keywords: Sv. Trojice Cave, Klana citadel, archeological site, speleological exploration

Uvod

Neposredno iznad centra Klane u gustoj borovoj šumi nalaze se ostaci zidina koje prolazniku tek slučajno

zapadaju u oči. Prometni znakovi o kaštelu Gradina navode da se na tom mjestu ipak možda krije zanimljiv arheološki lokalitet. Gradina, kako je poznata među lokalnim

stanovništvom, je utvrda ili kaštel odnosno njeni ostaci koje obilježava duga i burna povijest vojno-obrambenog korištenja. Počevši od rimskih vremena, Gradina je postepeno

Slika 1. | Ortofoto snimak Gradine i dijela Klane s označenom pozicijom vrtače u kojoj se nalazi špilja. | Izvor: Geoportal Državne geodetske uprave, URL: <https://geoportal.dgu.hr/#/> (8.04.2019.).

proširivana, nadograđivana i renovirana, no od 17. stoljeća nakon slabljenja neprijateljskih ugroza, njezin značaj opada te se polako zapušta. 1870. godine u katastrofalnom potresu čiji je epicentar bio upravo u Klani, Gradina doživljava teško razaranje čemu dodatno doprinosi i otkidanje kamene građe za obnovu naselja od strane lokalnog stanovništva. Tako je dugi niz godina slavni kaštel bila zaboravljena ruševina, sve dok članovi Društva za povjesnicu Klana nisu pokrenuli revitalizaciju lokaliteta u svrhu zaštite materijalnih dokaza o bogatom kulturno-povijesnom nasljeđu ovoga kraja (Šopeć 1996). Od 1995. godine, kada su obavljani prvi pregledi i geodetsko snimanje, pa do 2010. godine izvedena su arheološka iskopavanja paralelno s konzervatorskim radovima, a čiji rezultati su postepeno objavljivani u Zbornicima Društva za povjesnicu Klana (Starac 1997, 1998, 2001, 2008a, 2008b).

U spomenutoj literaturi moguće je pronaći podatak da vojni inženjer

Martin Stier prilikom posjeta Klani početkom 17. st. bilježi postojanje duboke jame unutar kružne vrtače te preporučuje da se od nje napravi cisterna za vodoopskrbu kaštela (Starac 1998 i izvori u radu). Prilikom arheoloških iskopavanja nije pronađen bunar ili drugi trag zahvaćanja pitke vode, a upravo ta činjenica upućuje na zanimljivu teoriju o postojanju „tajnog prolaza“, koji je vodio do ili izvora vode ili čak do samog naselja kroz spomenutu jamu. Umjesto duboke jame, u prvom zabilježenom speleološkom istraživanju, Malez (1956) spominje špilju malih dimenzija unutar zidina Gradine što ističe umanjenicom u imenu Pećinica. Špilja je kasnije puno puta posjećivana, ali osim malih prostorija, zarušenja i nešto malo arheoloških nalaza (dijelovi oplata kaljeve peći), nisu pronađene nikakve naznake o većem prostiranju ovog objekta. Dapače, česti posjeti lokalnog stanovništva i djece samo su dodatno potpirile legende, kao recimo ona o „velikom kamenom bloku“, koji je prilikom potresa 1870. pregradio i

zatrpao „tajni prolaz“ (Starac 2001; Ž. Simčić, usmeno).

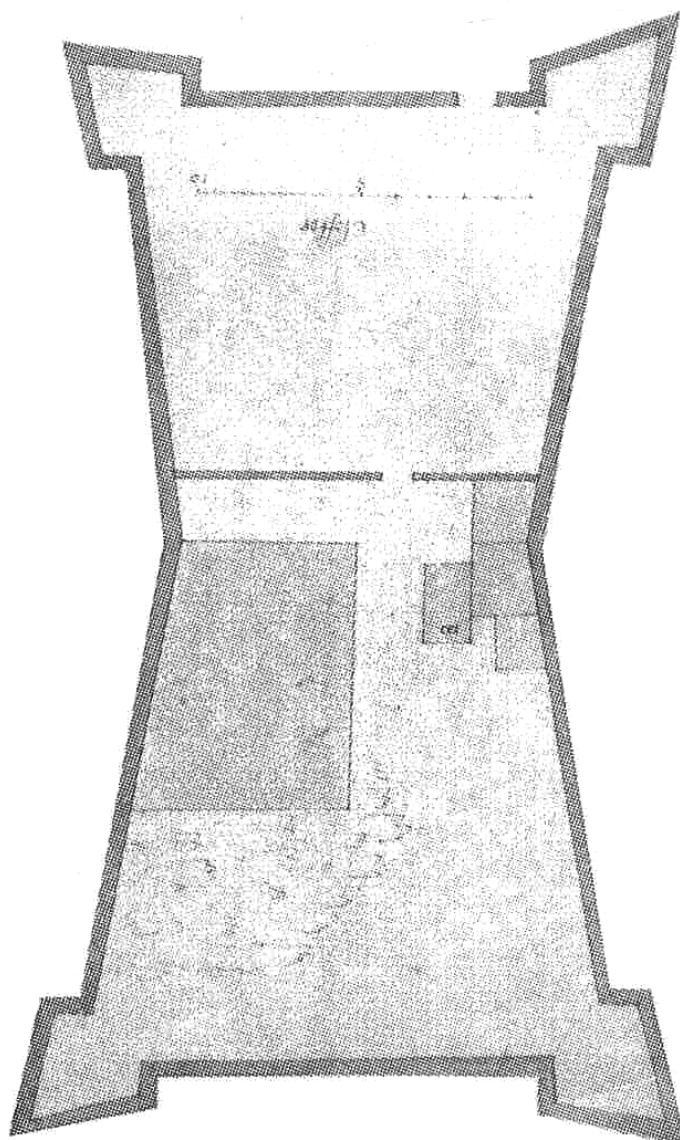
Kako bi konačno dali konkretne informacije o pružanju i karakteristikama ove špilje, u veljači 2019. članovi SU „Estavele“ i SD „Čičarije“ dolaze u Klanu na poziv g. Antona Starčića Šopeć, predsjednika Društva za povjesnicu Klana. Vrlo brzo utvrđujemo da ova špilja zaista malenih dimenzija ne nudi veću perspektivu daljnjih istraživanja, ali da joj ipak širi povijesni kontekst pridaje određenu važnost. Osim predstavljanja same špilje, cilj ovog priloga je dati i kratki osvrt upravo na taj širi kontekst - kaštel Gradinu unutar koje je vrtača¹ sa špiljom te na bogatu povijest ovog kraja koja se usko veže uz kaštel.

Povijest kaštela Gradine

Ovaj kaštel prati duga povijest korištenja. Najstariji arheološki nalazi potječu iz kasnoantičkog doba gdje je ustanovljeno da je unutrašnja prostorija palasa² najstarija te

¹ U pravom smislu je to jednostavna kružna depresija (možda umjetno iskopana), ali autor koristi naziv istovjetan onome u literaturi.

² Centralno stambeno zdanje utvrde ili kaštela.

Slika 3. | Tlocrt (projekt rekonstrukcije) kaštela inženjera Pieroni-a. Original je zaokrenut za 180°. | Preuzeto iz Zbornika Društva za povjesnicu Klana, sv. 2.

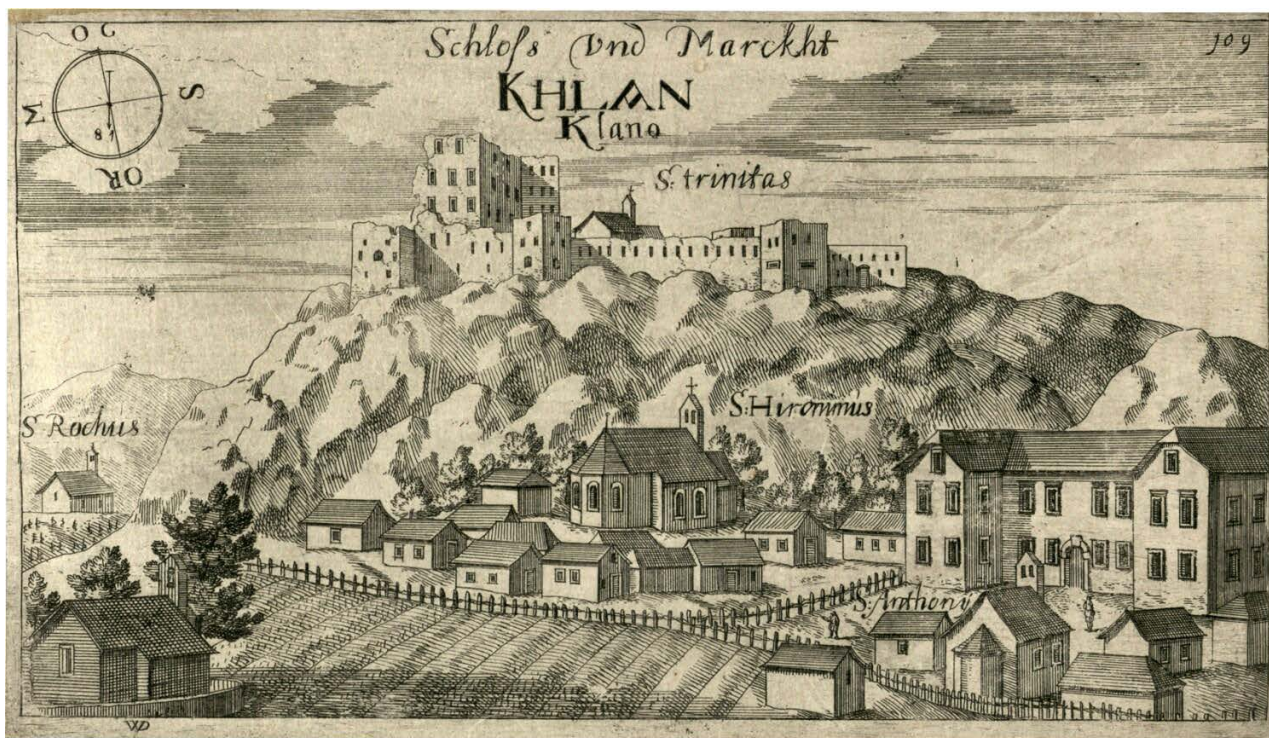
da je nekad vrlo vjerojatno predstavljala osmatrački toranj (slika 8). Najvažniji nalaz koji preciznije određuje vrijeme korištenja je bakreni novčić iz razdoblja cara Maksencija kovana u 307. godini (Mimica 2008, Starac 2008b, 2008c). Ovo razdoblje (3 – 4. st.) se poklapa s onim u kojem je građen tzv. Liburnijski limes odnosno Rimski zid – sustav bedema i kula koji je štitio Rimsko carstvo od provala barbara s istoka. Najbliži ostaci Limesa nalaze se nekoliko kilometara istočnije od Klane odnosno

Studene, a protežu se od izvora Rječine pa sve do Željeznih vrata ispod Obruča (1376 m.n.v.; Starac 2008c, Višnjčić 2016). Strateško-nadzorni položaj Gradine ističe se vrlo preglednom panoramom prema tom području, ali i prema suprotnoj strani gdje se nalazila rimska cesta Senj – Trsatika – Akvileja (danas Petrolejska cesta; Šnajdar 2008). Kaštel je nadograđivan više puta, a iduće u nizu se smješta između 13. i 15. stoljeća za vrijeme gospodarenja obitelji Walsee. Na prvotnu

prostoriju se nadograđuju dodatne prostorije te tako zdanje počinje nalikovati omanjoj utvrdi. U to vrijeme smatra se da je sagrađena i gotska kapela Sv. Trojstva s koje navodno potječe glagoljski natpis „1439 to pise...“, a koji je danas ugrađen u pročelje crkve Sv. Jeronima u centru Klane. Ova nadogradnja, kapela i pronađeni fragmenti kaljeve peći upućuju na boravljenje višeg sloja društva u mirnim vremenima. U 15. i posebice 16. stoljeću Gradina ponovo dobiva stratešku obrambenu funkciju tijekom čestih osmanlijskih prodora te se zato nadograđuje zidinama s četiri ugaone kule kojim je dobiven širi prostor za eventualni prihvat ljudi i stoke. Na ovaj način zaštićena je i vrtača u kojoj se nalazi ulaz u špilju. Među posljednjim bitkama često se spominje opsada iz 1559. godine u kojoj su Osmanlije teško poražene, ali s posljedicom oštećenja kaštela. Iz ovog razdoblja možda vrijedi spomenuti nalaz jedne od najstarijih primitivnih pušaka u Hrvatskoj, tzv. puška kukača (Starac 1998). Od početka 17. stoljeća, opasnost ne jenjava, već se ratni sukobi sele na zapadnu austrijsko-mletačku granicu na Ćićariji. U Klanu pristiže vojni inženjer Giovanni Battista Pieroni te izrađuje skicu obnove kaštela s jasnim pečatom vojnog graditeljstva tog vremena – utvrda s višestruko podebljanim zidovima i kulama klinastog oblika (tlocrta u obliku trapeza; slika 3).

Ova nadogradnja smješta se u prvu četvrtinu 17. stoljeća. Ipak, arheološkim istraživanjima utvrđeno je da planirana obnova nije nikad u potpunosti izvedena, što je prvo zabilježio vojni inženjer i kartograf Martin Stier, a zatim vedutom dočarao i Janez Vajkard Valvasor, koji je 1683. godine posjetio Klanu (Starac 1998). Upravo na tom prikazu lako je moguće primijetiti ruševno stanje Gradine, no s čitavom kapelom Sv. Trojstva (slika 4).

Iz istog razdoblja potječe i prvi spomen vrtače odnosno „duboke jame u stijeni“ Martina Stiera (Starac 1998 i izvori u radu). Starac tako podiže pitanje da li je upravo ta jama u vrijeme

Slika 4. | **Kopija vedute „Klana“ Janeza Vajkarda Valvasorja iz dijela „Slave vojvodine Kranjske“ iz 1689. godine.** |
Preuzeto sa URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Valvasor_-_Klana.jpg (7.04.2019.).

osmanlijskih napada služila kao zdenac ili cisterna za siguran pristup pitkoj vodi, ili pak kao tajni prolaz do naselja kojim se mogla voda prenositi. Arheološka iskopavanja u vrtači nisu obavljena pa su njezina funkcija i potencijalni umjetni postanak i dalje upitni (R. Starac, usmeno). Od 18. stoljeća kaštel gubi na važnosti i polako propada, a najveće razaranje doživljava 1870. godine kada snažan potres pogađa Klanu. Istu sudbinu prati i kapelu Sv. Trojstva od koje su danas ostali svega teško uočljivi temelji. Spominje se da je i lokalno stanovništvo doprinijelo propadanju kaštela uzimanjem kamene građe u svrhu obnove naselja (Starac 1997). Nezainteresiranost i nemar lokalnog stanovništva, ali i sadnja primorskog bora 1930-ih godina, dovodi do daljnjeg propadanja i zaborava. Konačno, 1995. godine započeti su arheološko-konzervatorski radovi inicijativom Društva za povjesnicu Klana i pod vodstvom arheologa Ranka Starca, a kojom je spriječeno daljnje propadanje kaštela te su dijelovi zidina sanirani radi zaštite i turističke valorizacije. Danas je pristup do Gradine omogućen asfaltiranom cestom sa sjeverne strane.

Speleološka istraživanja

Od prijašnjih speleoloških istraživanja neposredne okolice Klane, daleko je najznačajnije ono istraživanje ponora Gotovž. Ovaj najdublji ponor sjevernog hrvatskog primorja u kojeg se s flišnog područja slijeva potok Ričina prvi su istraživali talijanski speleolozi između dva svjetska rata. U veljači 1928. godine dostižu dubinu od čak 420 m, koja je kasnijim hrvatskim istraživanjima 1959. ispravljena na 320 m. Radi se o poznatoj ekspediciji prilikom koje je zbog naglog naleta bujice izgubljena gotovo sva oprema hrvatske speleologije, a srećom bez ljudskih žrtava (Božić 2001). 50-ih godina ovo područje obilazi Mirko Malez te istražuje mnogobrojne pećine i jame koje zatim sakuplja u detaljnom pregledu „Pećine Učke i Ćićarije u Istri“ (Malez 1960). U ljetopisu iz 1956. godine spominje obilazak Klane i okolice te istraživanje Pećinice „Sv. Trojice“ unutar ruševine stare gradine kraj Klane (Malez 1956). Međutim nije poznato jesu li podaci ili nacrti tih istraživanja ikad objavljeni. U novijem razdoblju (1997. – 2000.) Starac (2001) navodi speleološko istraživanje članova SK HAD, u kojem

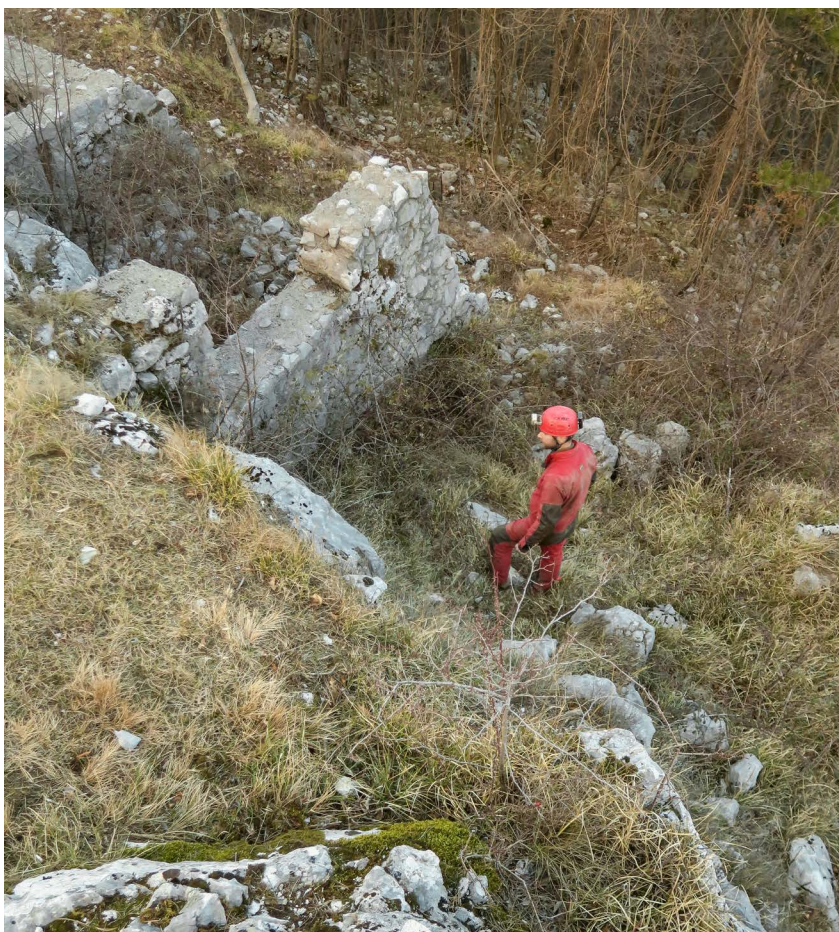
su pronađeni ostaci kaljeve peći te mogućnost postojanja prolaza do naselja, koji je navodno zatrpan potresom 1870. Postoje i nepisani tragovi o posjetima, ali nema detaljnijih podataka ni nacrti (N. Kuzmanović, usmeno). U 2018-toj Anton Starčić Šopeč kontaktira SU Estavelu te iznosi potrebu za konačnim istraživanjem pećine na Gradini, što je konačno i poduzeto 24. veljače 2019., a rezultati su već 23. ožujka prigodno predstavljeni na kulturno-znanstvenom skupu „23. Dani dr. Matka Laginje“ u Klani.

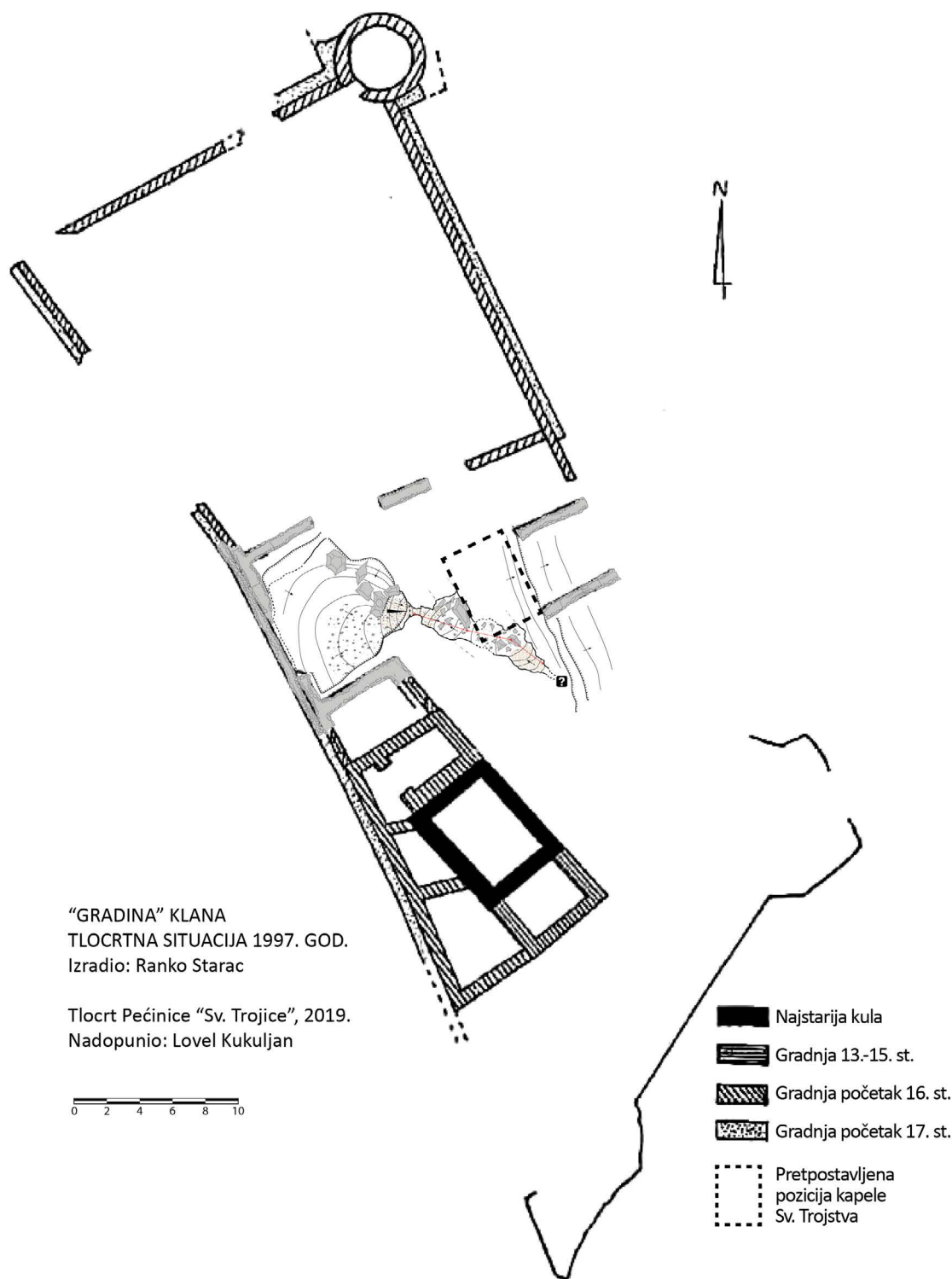
Dolaskom na Gradinu, jasno uočavamo kružnu vrtaču (depresiju) usred kaštela čije su stranice gotovo okomite u stijeni te opasane rekonstruiranim zidovima. Ulaz u špilju je pukotinasti, dodatno sužen zemljom koja se trusi iz vrtače, a nalazi se na njezinom II kraju. Ulaz je zatvoren čeličnom rešetkom, ali nije zaključan (slika 5). Nakon provlačenja kroz uski ulaz otvara se prostorija, najveća u špilji, dimenzija 3 m visine i 2 m širine, a koja se prostire oko 3 m u duljinu. U prostoriji najviše pažnje odvlači veliki kameni blok koji je djelomično pregradio prolaz prema nastavku (slika 6). Tlo je posuto sitnim

Slika 5. | **Ulaz u Pećinicu „Sv. Trojice“.** | Foto: Lovel KukuljanSlika 6. | **Veliki kameni blok u ulaznoj prostoriji.** | Foto: Lovel Kukuljan

i krupnim kršjem te zemljom i humusom u blizini ulaza. U prostoriji ima malo sigovine, tek nešto saljeva pri stijenama, koje izgledaju suho i neaktivno. U nastavku kanala se strop spušta, a presjek kanal poprima oblik trokuta. Ovdje se provlačimo po kršlju do prostorijice koju dodatno suzuje kameni blok, a dalje u nastavku se prostor uspinje po sitnom sedimentu (crvenici) do neprolaznog suženja zatrpanog istim materijalom. Ukupna duljina špilje iznosi 9 m, dubina -1, a visinska razlika 3 m.

U špilji je izmjerena temperatura od 6,7 °C te 90% vlažnost u ulaznoj prostoriji. Cirkulacija na ulazu postoji te je usmjerena prema van, ali zabilježena je tek dimnim štapićem. Pretpostavljamo da je cirkulacija uvjetovana postojanjem drugog ulaza na kraju špilje ili pak puhanjem vjetrova, koji je na dan istraživanja bio vrlo jak. Kopanjem tla u ulaznoj dvorani postoji mogućnost pronalaska novih arheoloških ostataka koji su upali iz vrtače. Ovo je ujedno i jedina perspektiva u špilji, ako bi priželjkivali potencijalan dublji nastavak.

Slika 7. | **Pogled niz strmi obronak prema ostacima kuća gdje završava špilja.** | Foto: Lovel Kukuljan

Slika 8. | Arheološki tlocrt Gradine s označenim razdobljima nadogradnje, pretpostavljenom pozicijom kapele Sv. Trojstva te preklapljenim tlocrtom špilje. | Modificirano prema (Starac 1998).

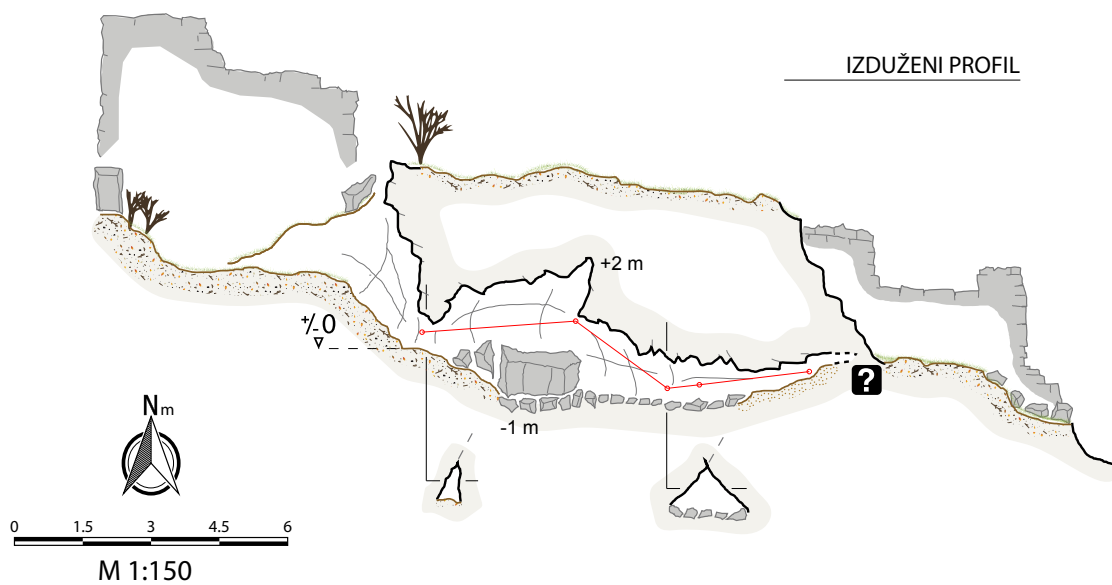
Topografskim snimanjem površine utvrđeno je da je kraj špilje udaljen svega 1 m od dna strmog obronka ispod uravnjene površine kaštela na kojoj je stajala kapela Sv. Trojstva (slika 7, 8). U padini nije pronađena ikakva pojava koja bi ukazala na postojanje izlaza tj. drugog ulaza. Međutim, u istom kontekstu postaje vrlo zanimljiv pronalazak sitnih

arheoloških ostataka u sedimentu na kraju špilje, a prije svega željeznog čavlića kvadratastog presjeka (O. Milaković, usmeno). Naime tijekom arheoloških istraživanja pronađeni su ostaci dviju kuća prislonjenih uz taj strmi obronak prema kojem se špilja pruža (Starac 1997). Osim mnogobrojnih ulomaka keramike u ostacima je pronađena i veća

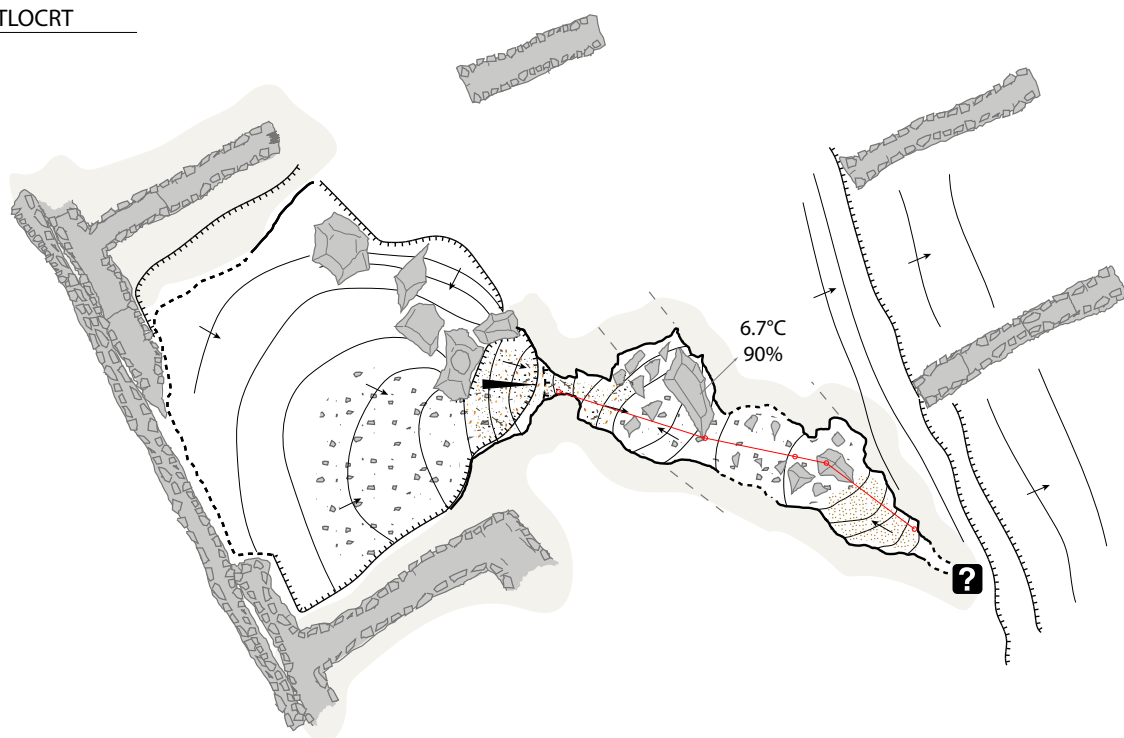
količina čavala s kvadratastim presjekom, istovjetnima onome pronađenom u špilji. To jasno upućuje na pomisao da je možda špilja bila prohodna cijelom dužinom, a da je kraj tek naknadno zatrpan (prirodno ili umjetno) materijalom izvana. Da li je to možda odgovor na onaj famozni „tajni prolaz“?

	Katastarski broj:	503	Ime speleološkog objekta:		Pećinica Sv. Trojice (špilja kraj kapele Sv. Trojstva)		
	Broj pločice:	051-329	GK koordinate:	5451384 5033785	Nadmorska visina:	630 m	
Lokacija:	Klana, Gradina		Stvarna duljina:	9 m	Tlocrtna duljina:	8.5 m	
Ekipa:	O. Milaković, E. Brajković, M. Devčić	Crtao i mjerio:	L. Kukuljan	Dubina/vis. razlika:	-1 m/3 m	Mjerilo:	1:150
		Istraživali:	SU Estavela, SD Čičarija	Datum/razdoblje istraživanja:	24.02.2019.		

 Magnetska deklinacija: 3° 44'

TLOCRT

O imenu

Najčešći naziv za kaštel je Gradina, što navodi većina autora, ali Šopeć (1996) i Bertoša (2012) spominju da ga klanjci nazivaju i jednostavno Sv. Trojica po kapeli koja je nekoć stajala unutar kaštela. Slično, Matko Laginja (1884) spominje naziv „crkva Sv. Trojice“. Svi ostali izvori (tako i R. Starac) pak spominju da se radi o „kapeli Sv. Trojstva“, ne navodeći očitu sinonimiju. Naziv ovog speleološkog objekta preuzet je od Maleza (1956) jer se čini da je dosljedno upotrijebio lokalni naziv uz dodatak „Pećinica“. Kao sinonim upotrebljen je: „Špilja kraj kapele Sv. Trojstva“.

Zaključak

Speleološkim istraživanjem poduzetim u veljači 2019. stavlja se točka na „i“ priči o speleološkom objektu koji je vrlo vjerojatno stoljećima bio poznat graditeljima klanjskog kaštela. Već između 13. i 15. stoljeća kaštel je opasan zidinama, a time ujedno i vrtača u kojoj se nalazi ulaz u špilju. Najstariji izvor govori o postojanju jame na tom mjestu. Neki navode zarušavanje tajnog prolaza tijekom potresa 1870., dok prvi „moderan“ Malezov opis spominje pećinu manjih dimenzija. Bilo da se nekad zaista radilo o „dubokoj jami s tajnim prolazom“ ili nečem trećem, danas je to jednostavna špilja duljine 9 m bez velike perspektive za nastavak istraživanja, osim

možda prokopavanja drugog ulaza na samom kraju. Konačan odgovor na postojanje tajnog prolaza donijeli bi jedino dugotrajnim kopanjem zarušenja u ulaznoj dvorani, a možda bi isto samo dodatno oživilo pučke legende.

Literatura

- Bertoša S., 2012.: Povijest Klane i okolice od najstarijeg doba do 20. stoljeća u svjetlu graničnih oznaka, *Croatia Christiana periodica*, vol. 36, br. 69, pp. 145 – 173
- Božić V., 2001.: Istraživanje ponora Gotovž 1959. godine, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 6., pp. 331 – 355
- Laginja M., 1884.: Kastav grad i občina, Tiskara Dolenc, Trst
- Malez M., 1956.: Speleološka istraživanja u 1954. godini, *Ljetopis JAZU*, 61, pp. 316 – 324
- Malez M., 1960.: Pećine Ćićarije i Učke u Istri, *Acta Geologica II*, pp. 163 – 263
- Mimica B., 2008.: Nalaz bakrenog polufolisa na kaštelu Gradina u Klani, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 8., pp. 225 – 226
- Starac R., 1997.: „Gradina“ u Klani – rezultati istraživanja u 1996. godini, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 3., pp. 65 – 92
- Starac R., 1998.: Izvještaj o tijeku i rezultatima istraživanja Gradine u Klani, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 4., pp. 139 – 148
- Starac R., 2001.: Izvještaj o tijeku istraživanja i sanacije ostataka utvrde Gradina u Klani u 1998., 1999. i 2000. godini, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 6., pp. 203 – 208
- Starac R., 2008a: Izvještaj o obavljenim arheološkim i konzervatorsko – sanacijskim radovima na Gradini u Klani i dijelovima limesa kod Studene u 2005. godini, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 8., pp. 199 – 203
- Starac R., 2008b: Gradina u Klani: Rezultati arheoloških istraživanja u 2007. godini, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 8., pp. 205 – 212
- Starac R., 2008c: Liburnijski limes: arheološko – konzervatorski radovi na lokalitetima Vranjeno i Za presiku, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 8., pp. 213 – 224
- Šnajdar I., 2008.: Doba rimskoga cara Maksencija i nalaz njegovog polufolisa na kaštelu Gradina u Klani, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 8., pp. 227 – 240
- Šopeć A. S., 1996.: Radovi na Gradini, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 2., pp. 281 – 282
- Valvasor J. W., 1689.: Slava vojvodine Kranjske, Ljubljana
- Višnjić J., 2016.: Nove spoznaje o obrambenom sustavu Claustra Alpium Iuliarum: Rezultati istraživanja provedenih u sklopu projekta „Claustra - kameni branici Rimskog Carstva“. *Portal*, (7), pp. 13 – 33

The Sv. Trojice Cave at Klana on Gradina

In February 2019 members of Speleological Societies Estavela and Ćićarija explored and mapped the Sv. Trojice Cave located in the middle of ruins of Klana citadel, also known as Gradina. Although this cave is only 9 meters in length, and of little speleological importance, it has a certain historical value. The first record of a „deep pit in a rock“ inside the citadel dates from the 17th century. The citadel justified its defensive purpose mostly during the Ottoman invasions in the 15th and 16th century, after which it slowly falls to oblivion. The archaeological excavations and conservation works which are ongoing since the 1990's provided many new clues of its rich history, while the remnants of the walls are reconstructed to preserve the cultural and historic heritage of the landscape. At the same time, a folk legend of a secret passage leading from the cave all the way to the village is brought back to life.